

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ САМОРОЗВИТКУ

PSYCHOLOGY OF PERSONALITY AND SELF-DEVELOPMENT

УДК: 159.923

Валентина Кутішенко
ORCID iD 0000-0002-5597-705X

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Інституту людини, Київський університет імені Бориса Грінченка,
бульвар І. Шамо, 18/2, 02154 Київ, Україна,
v.kutishenko@kubg.edu.ua

Світлана Ставицька
ORCID iD 0000-0003-0800-0876

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії,
факультет психології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
вул. Саратівська, 20, 04111 Київ, Україна,
s.o.stavitska@npu.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розкрито результати дослідження особливостей індивідуальної релігійності майбутніх психологів. Представлено особливості релігійної самоідентичності та типи релігійної орієнтації майбутніх психологів, їхнє ставлення до вимог традиційної релігії, основ віровчення і релігійної літератури, уявлення досліджуваних про віруючу людину, а також структуру їхньої індивідуальної релігійності. Проаналізовано, встановлені авторами, три релігійні орієнтації майбутніх психологів: 1) традиційна релігійна орієнтація з домінуванням зовнішньої релігійності; 2) нетрадиційна релігійність як синтез віри в магічні обряди і окультизм, певні містичні філософські концепції; 3) поєднання традиційної релігійності з нетрадиційною, еклектичність релігійних уявлень.

Ключові слова: внутрішня релігійність; еклектичність релігійних уявлень; зовнішня релігійність; індивідуальна релігійність; релігійна орієнтація.

Вступ. У час політичної та економічної нестабільності, коли наша країна перебуває у стані війни та стоїть перед зміною орієнтирів розвитку зазнає трансформацій вся світоглядна система її громадян. Перед ними гостро постає потреба у виробленні ефективних методів виживання та у визначенні власних ціннісних

орієнтирів. Адже серед чинників, які необхідні для того, щоб людина себе відчувала здоровою, надзвичайно важливими є, на думку американських вчених, наявність у людини надійної системи життєвих поглядів і цінностей та почуття причетності її до духовного життя (Уоттлс, Пауелл, 1997).

Особливої актуальності набуває ця проблема для студентської молоді. Специфічні вікові особливості формування світогляду, «екзистенційний вакуум», віртуалізація міжособистісних відносин, велика кількість різнопланової інформації, з якою ознайомлюються молоді люди за короткий проміжок часу, гостро ставлять перед студентами проблему пошуку світоглядних установок як надійних орієнтирів життя та духовної опори, що допомогли б їм позбутися невизначеності та тривожності.

У цьому контексті особливий інтерес викликають майбутні психологи, які будуть допомагати іншим у пошуках цих орієнтирів. Ми вважаємо, що на успішність роботи майбутнього психолога обов'язково впливатимуть його світоглядні установки, духовні цінності і переконання. У вітчизняній психологічній науці вже вивчаються окремі аспекти релігійності студентської молоді. Зокрема, досліджувались соціально-психологічні особливості релігійності сучасних студентів (Яремко, 2011), релігійність як невід'ємна складова духовності майбутнього фахівця (Жигайло, 2014), релігійність як аспект культури самовизначення сучасного студентства (Свідерська, 2016) та інші. Однак, як показав аналіз психологічних досліджень, на сьогодні індивідуальна релігійність майбутніх психологів не піддавалась детальному вивченню.

У своїх попередніх дослідженнях ми відстоювали позицію, що психолог у практичній роботі не може дотримуватися принципу ненав'язування клієнтові свого світогляду і цінностей. Адже кожен психолог, вибирає для своєї роботи технології, прийоми і методи певної психологічної школи, яка базується на тому чи іншому світогляді. Зокрема, дослідники цієї проблеми вважають, що тілесно орієнтована терапія, гештальт-терапія та трансперсональна сягають у східну філософію, язичництво, оккультизм. Біхевіоральна, когнітивно-раціональна терапії розвиваються на базі позитивізму і атеїзму, позитивна психотерапія – на базі бахаїзму, а психоаналіз – це спосіб інтерпретації психічного, заснований на світогляді Фрейда, який виховувався в іудейській традиції і був знайомий із символічною мовою тлумачення Каббали. К. Юнг у свій час висловив побажання трансформувати психоаналіз в свого роду релігійний рух, який міг би звільнити європейську культуру від християнства, а людська свідомість «підняти»

на більш високий рівень давньогерманського язичництва (Кутішенко, 2012).

Звідси випливає, що специфіка роботи з клієнтом буде зумовлюватися особливостями світогляду психолога. Разом з тим відомим є факт, що професію психолога часто обирають люди, які самі перебувають у пошуку сенсів та потребують допомоги. Саме тому побажання більш чіткого визначення власних позицій, ціннісних і смислових орієнтирів життя повинно відноситися не тільки до клієнта, а й до самого психолога. При підготовці майбутніх психологів цьому аспекту становлення фахівців приділяють недостатньо уваги. Як результат – майбутній психолог сам-на-сам залишається з великою кількістю різнопланової інформації, часто стає на шлях невизначеності та втрати чітких внутрішніх світоглядних установок. Еклектичній системі уявлень, які посідають значне місце у світогляді майбутніх психологів, сприяє ще й те, що через окремі психологічні школи в сучасну науку проникають багато окультних ідей, або східних релігійно-філософських вчень (які мають свої антропологічні і психологічні настанови). У процесі навчання майбутні психологи знайомляться з різними методами і прийомами, які використовуються в духовних практиках, водночас багато уваги приділяється проблемам успішності людини, часто увага зосереджується на буденних «цінностях», надмірній турботі про матеріальні блага, кар'єру, нерідко здійснюються гедоністичні настанови, а зміст окремих тренінгів можна розглядати як гімн егоцентризму. Такий стан речей викликав у нас інтерес до з'ясування особливостей релігійності майбутніх психологів.

Мета статті полягає у висвітленні сутності поняття індивідуальна релігійність та розкритті встановлених за результатами проведеного нами емпіричного дослідження особливостей індивідуальної релігійності майбутніх психологів.

Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття релігійності. Поняття «релігійність» дуже складне і неоднозначне. Часто трактування цього поняття залежить від фокусу дослідження та фаху дослідника. Так, у психоаналізі релігійність розглядається як спосіб захисту індивіда від ворожого йому соціального начала – тих меж, які стримують його природні інстинкти, його егоїстичні, агресивні, сексуальні прагнення, вона вини-

кає з особливостей психіки будь-якого індивіда, і в цьому розумінні вона іманентна людині, психіка виступає субстанцією релігії. Біхевіористи зосереджують увагу на індивідуальних формах прояву релігійності, передусім на релігійній поведінці, культурологічний підхід розглядає релігійність як феномен культури, а синкретичний – як частину соціально-культурно-політичної системи (Пивоварова, 2007).

Своєрідне бачення релігійності та її призначення пропонує G. Paul (2009). Він вважає, що релігійність – відносно «поверхневий», гнучкий, мінливий психологічний механізм, що допомагає справлятися зі стресом і тривожністю в малоефективним суспільстві з низьким рівнем соціально-економічної стабільності і захищеності. Масовий відхід від віри в Бога-творця, в свою чергу, є природною реакцією людей на поліпшення життя.

Обґрунтоване визначення релігійності запропонував І. Яблоков (2000), який вважає, що релігійність – це якість індивіда і групи, що виражається в сукупності релігійних властивостей свідомості, поведінки, відносин. Загальною ознакою, критерієм релігійної свідомості є віра, яка включає знання і прийняття в якості істинних ідей, уявлень, понять впевненість в існуванні гіпостазованих істот, атрибутивних властивостей і зв'язків.

Оскільки ми досліджуємо особливості індивідуальної релігійності, то нам імпонує визначення О. Островської (2005), яка під релігійністю розуміє феномен свідомості, світоглядну установку, прихильність до певної релігійної ідеології, що втілюються в діяльності і повсякденному ціле покладанні.

Цікавим у цьому контексті є підхід до проблеми релігійності О. Войнівської (2007). Авторка пропонує розуміння релігійності як форми буття релігії та її суб'єктивного прояву, як інтегральну характеристику духовного світу суб'єкта.

У релігієзнавчому словнику термін «релігійність» тлумачиться як ціннісно-життєва орієнтація, суб'єктивна якість свідомості індивіда, його внутрішню здатність до реалізації релігійних установок. Окрім того, автори словника роблять акцент на розумінні індивідуального контексту релігійності: «релігійність – це підсумок власних шукань індивіда, його релігійне самовизначення, засвоєння релігійних цінностей» (Колодний, Лобовик, 1996, с. 277–278).

А. Колодний (2006) детально проаналізував особливості релігійності людей нового тисячоліття. Він вважає, що людина постмодерну не така самовпевнена, як людина модерну. Це – людина скепсису й розгубленості, людина, яка втратила гідність у своїх власних очах. Вона вже не вірить в саму себе та допомогу інших. В епоху постмодерну в сучасному християнстві на зміну гаслу «як я можу спастися» приходять гасло «як я можу стати щасливим». Під впливом усвідомлення цього на перший план у кожній віруючій людині виходить не логічно оформлене богословське вчення, а глибоке, емоційне, внутрішньо пережите ставлення її до Бога. То ж в епоху постмодерну домінуючим є не віровчення, а релігійне світовідчуття, духовний стан віруючого в його глибоко емоційному ставленні до Бога. XXI століття, що тільки почалося, вже розгортається як період особистісного християнства, а також любові до будь-якої іншої християнської конфесії, бо ж своєю П'ятидесятницею Христос дав право кожному народу і кожній людині на свій шлях до нього.

Таке бачення ситуації приводить нас до розуміння індивідуальної релігійності. Ми живемо в епоху індивідуалізації всіх видів людської діяльності і духовне життя не виняток. Люди стають більш індивідуалістичними, а відповідно, релігійність набуває рис складнішого феномену.

Науковці В. Кузьмін та Н. Степашов (2006) вважають, що спільною характеристикою релігійності сучасної молоді є її пасивний нецерковний характер. Вона проявляється в тому, що молодь, яка виросла у відриві від православної традиції, вірить в можливість особистої віри і спілкування з Богом без посередництва церкви і священників. Установка на приватне життя взяла гору і в релігійній сфері. Молодь показує амбівалентне ставлення до Церкви. З одного боку, вона високо оцінює роль релігії в суспільстві, з іншого має невелике бажання прийняти допомогу від священників в ситуації життєвих труднощів.

Дослідники вказують на те, що у розвинених країнах християнського світу індивідуальна релігійність витісняє традиційну, зокрема, три чверті голландців вважають, що прагнення людей до свого власного богорозуміння є нормальним явищем. Індивідуальна релігійність приймає різноманітні форми. Це і так звані «індивідуалісти», які першими прийшли до ін-

дивідуальної релігійності, ставши в 60-х роках хіпі або десятиліттям пізніше нью-ейджер, це і віруючі без приналежності («believing without belonging» (Lavie, 1994), і «зроби сам» – «DIY» (do it yourself) та інші. Однак всі вони мають певні об'єднуючі основи. Індивідуальна релігійність не заявить про себе через якісь організації, у неї немає лобі в структурах влади, її позитивним моментом є відсутність релігійного фанатизму і нетерпимості до інших, що виникають в більшості конфесійних форм віросповідання. Для релігійних індивідуалів свій внутрішній запит і власна думка є важливішою понад всяких приписів. Віруючі без релігії характеризується іншим ставленням до релігії як такої і до релігійних традицій зокрема. Їм властиве переконання, що справжня «зустріч з Богом» відбувається всередині і до неї найкраще готують самопізнання і саморозвиток. Вони проявляють інтерес як до духовної практики в різних релігійних культурах, так і до сучасних психотренінгів і методик особистісного зростання (Авілова, 2012).

М. Паращевін (2009) зазначає, що релігійність людини залежить від того, в якому середовищі вона зростає. Якщо людина, яка вихована в нерелігійному середовищі, самостійно стає віруючою, то вона, скоріше, не буде ідентифікувати себе з певною церквою. Автор приходить до висновку, що релігійність українців є певною мірою самостійною. Кожна людина сама вирішує, до якої віри їй належати, яку церкву відвідувати, та у що саме вірити. Особливості індивідуальної релігійності українського молоді потребують спеціального дослідження.

Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей індивідуальної релігійності майбутніх психологів. Наше дослідження проводилося на базі Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка та факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова впродовж двох років. Дослідженням було охоплено 107 майбутніх практичних психологів, студентів 2-х курсів. При емпіричному обстеженні були використані три надійних психодіагностичних методики.

1. «Шкала релігійної орієнтації» (Олпорт, Росс, 1967). Опитувальник призначений для виявлення типу релігійної орієнтації особистості: внутрішньої і зовнішньої релігійності.

Поняття «внутрішня релігійність» характеризує «істинне», «справжнє» релігійне почуття. Люди з внутрішньою релігійністю керуються у житті внутрішньою мотивацією, саме богословське вчення є системою їхніх життєвих цінностей, всі інші потреби вони намагаються узгодити з релігійними переконаннями і приписами. Внутрішня релігійність наповнює усе життя мотивацією і сенсом. Для людей з зовнішньою релігійністю релігія є лише способом досягнення життєвих цілей, зовнішніх по відношенню до самої релігії. Вони вважають релігію корисною з різних причин – як джерело упевненості і розради, спілкування і розваги, статусу і самовиправдання (Титов, 2013).

2. Анкета релігійних орієнтацій І. Богданівської (2010). Методика призначена для виявлення мотивів звернення особистості до релігії, ставлення до вимог культової системи, особливостей засвоєння основ віровчення і читання догматичної літератури, а також для з'ясування уявлень досліджуваних про віруючу людину.

3. Опитувальник «Структура індивідуальної релігійності» Ю. Щербатих (1996). Методика містить 8 шкал. Перша шкала відображає ставлення досліджуваного до релігії як філософської концепції (гносеологічні корені релігійності і схильність до ідеалістичної філософії); друга – з'ясовує ставлення до магії, окультизму; третя – визначає у людини тенденцію шукати в релігії підтримку і розраду; за допомогою четвертої шкали з'ясовуються зовнішні ознаки релігійності; п'ятої – інтерес до так званої «псевдонауки» (загадкових і таємничих явищ, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання); шоста шкала визначає тенденцію особистості вірити в творця і визнавати існування вищої сили, що створила світ; сьома – з'ясовує наявність релігійної самосвідомості, тобто внутрішньої потреби в релігійному віруванні; за допомогою восьмої шкали з'ясовується ставлення особистості до релігії, як до зразка моральних норм поведінки (Мягков, Щербатих, 1996).

Аналіз результатів дослідження, здійсненого за допомогою методики «Шкала релігійної орієнтації», дозволяє стверджувати, що більшості майбутніх психологів притаманна орієнтація на зовнішню релігійність, для якої характерне легковажне сприйняття віри, вибіркоче підлаштування її під себе та

свої потреби і інтереси. Так, 65% студентів вважають, що основна функція молитви – забезпечення полегшення і захисту, 55% майбутніх психологів стверджують, що релігія дає їм душевний комфорт, 66% вважають, що хоча вони і релігійні, однак намагаються не допустити, щоб релігійні уявлення впливало на повсякденне життя та більшість студентів (83%) вважають, що у їхньому житті є багато більш важливіших речей.

Разом з тим, студенти скептично ставляться до ряду тверджень із шкали, що визначає зовнішню орієнтацію релігійності. Так, більшість студентів (96%) не погоджуються з тим, що основна перевага відвідування церкви полягає у можливості зав'язати гарні стосунки з оточуючими, а також з тим, що це допомагає зміцнити їхнє становище у суспільстві (96%); 94% студентів не вважають, що їхній інтерес до релігії зумовлюється спроможністю церкви запропонувати їм належні види проведення часу та 69% майбутніх психологів заперечують те, що заради забезпечення свого соціального та економічного благополуччя їм іноді доводиться поступитися своїми релігійними переконаннями, а 82% майбутніх психологів не вважають, що молитва забезпечує щасливе і спокійне життя. Водночас 69% майбутніх психологів стверджують, що не так важливо, «у що я вірю, доки я веду моральне життя». Такі відповіді студентів потребують більш детального аналізу особливостей їх індивідуальної релігійності, адже саме для «релігійних індивідуалів» їхній внутрішній запит і власна думка є важливішою понад всяких церковних приписів і канонів.

Детально проаналізувавши відповіді студентів на запитання, спрямовані на вивчення особливостей внутрішньої релігійності, можна дійти висновку, що традиційна релігія не утворює для більшості студентів ту ціннісну систему, якою вони реально прагнуть керуватися у своєму житті. Зокрема, оцінюючи твердження: «для мене важливо проводити певний час в релігійних роздумах» – більшість студентів (86%) вважають, що такого з ними ніколи не буває, 79% студентів не намагаються, щоб релігія проникла у всі повсякденні справи (або ж таке трапляється рідко) та 65% студентів гостро не усвідомлюють присутності Бога і Божественної сутності. Щодо своїх життєвих настанов, 76% досліджуваних не погоджуються з тим, що релігія особливо важлива для них,

тому що вона дає відповіді на питання щодо сенсу життя та більше половини студентів (58%) не погоджуються з твердженням, що їхні релігійні переконання дійсно визначають їх життєву філософію. Більшість опитуваних вважає, що якби вони вступили в церковну групу, то це не була б група по вивченню Біблії, а перевага віддавалася б товариству (60%). Половина студентів (50%) вважають, що ті молитви, які вони проговорюють, залишаючись наодинці, настільки ж осмислені і емоційні, як і ті, що вимовляють під час служби. Скоріше всього ми зафіксували прояви індивідуальної релігійності з притаманними їм домінування не віровчення, а релігійного світовідчуття.

Проте на протилежні тенденції вказують результати дослідження релігійної самоідентичності, отримані за допомогою анкети релігійних орієнтацій І. Богданівської (2010). Так, віруючими себе вважають 60% майбутніх психологів (87% християн, 13% іудеїв), 10% вважають себе атеїстами, а такими, що не визначилися – 30%. Серед основних мотивів, які зумовлюють збільшення кількості віруючих сьогодні, студенти називають такі: бажання заповнити духовну пустоту та пошук ідеалу (52%), покаєння (12%) та відтворення традицій (8%). Водночас опіумом для народу релігію вважають 16% респондентів, а політичною грою 4%.

Однак, незважаючи на відносно високі показники заявленої студентами релігійної ідентичності, такі студенти мають низькі знання з релігійної догматики та не дотримуються основних церковних канонів. Зокрема, на запитання: Чи дотримуєтесь ви релігійних обрядів? Відповідь «ніколи» дали 20% студентів, «рідко» – 45%. Більшість студентів святкують лише найбільш поширені релігійні свята (46%) та ті, що прийняті в сім'ї (32%), що вказує на домінування зовнішньої орієнтації їхньої релігійності. На запитання: Чи буваєте ви в храмах? – студенти дали такі відповіді: часто – 0% студентів, інколи або рідше, чим раз на місяць – 77,8%, ніколи – 22,2%. Показовим є той факт, що більшість студентів ніколи не читали основних книг, присвячених вірі (Біблії) (64,6%), або дуже рідко зверталися до неї (32,3%), хоча з молитвою до Бога ніколи не зверталися лише 14,8% (часто – 22,2%, інколи – 33,3%, рідко – 29,6%).

Найчастіше студенти з молитвою звертаються до Бога тоді, коли виникають пробле-

ми і потрібна підтримка (54,5%) (коли погано, проблеми, потрібна підтримка і допомога, скрутно, хвора, складна ситуація, загроза для життя, зурочення, трапилась біда), з метою благословення ((18%) (коли виходжу з дому, потрібна допомога в дорозі, прошу сил для виконання важливої роботи, прошу щось для рідних), для здобуття душевного спокою і емоційної підтримки (10%) (коли погані настрої, хвилююсь, тривожусь), з вдячністю (6%) коли вдячна за щось, мені дуже добре, здійснилось те, про що я мріяла), традиційно ввечері або вранці (6%), коли прошу прощення (6%).

Цікавим і досить традиційним було визначення віруючої людини, дане студентами. Більшість студентів це поняття пов'язували з християнськими ідеями, зокрема, були запропоновані такі варіанти: віруюча людина – це мудра і культурна, віддана Богу людина; людина, що вірить в єдиного Бога і сина його, йде по життю з вірою в добро та Бога, який дає їй сили; вірить у Бога, його заповіді і дотримується їх; дотримується законів божих і обрядів; відчуває зв'язок між собою і богом та шукає його; служить Богу та ходить до церкви; любить, прощає і за це дякує Богові.

Однак були і інші визначення: віруюча людина – це та, що приймає тонкий світ, а не тільки той, який бачить; перекладає на когось відповідальність за свій невдалий життєвий шлях; всередині якої є віра в щось духовне, вище; духовно висока, яка самі собі допомагає; шукає підтримки у міфічного створіння, боїться брати на себе відповідальність; не творить зло, не ховається в релігії, а творить добро без відвідування церкви; вірить у вище, щось відчуває, але не може раціонально пояснити; вірить у когось, хто може їй допомогти; вірить в ідею, або ціль; вірить в те, що дає їй сили; вірить в будь що потойбічне; занепокоєна душа, яка шукає вірний шлях та хоче на ньому зупинитися.

Отримані результати вимагали більш детального вивчення індивідуальної релігійності. Для цього ми використали заявлений вище опитувальник Ю. Шербатих (1996).

Найвищі показники індивідуального рівня релігійності студентів були отримані за трьома шкалами, ієрархія яких така: у майбутніх психологів сильно виражена тенденція шукати в релігії підтримку і утіху (7,0), відносно високий рівень орієнтації на зовнішні озна-

ки релігійності (6,3) та віри в магичні обряди і окультизм (6,2). Трохи нижче середнього рівня посіли показники ставлення до релігії як до філософської концепції (5,29) та інтересу до псевдонауки, тобто цікавості до загадкових і таємничих явищ у сприйманні яких віра відіграє значно більшу роль ніж знання (5,2). Останні позиції зайняли такі шкали: віра в творця, визнання існування вищої сили, яка створила світ (4,3), далі – наявність релігійної самосвідомості, тобто внутрішньої потреби в релігійному віруванні (4,3), і на останньому місці – ставлення до релігії як до зразка моральних норм поведінки (2,9).

Висновки. Проведене дослідження дозволило нам визначити основні релігійні орієнтації майбутніх психологів та особливості їх релігійності.

Серед майбутніх психологів є ті, хто ідентифікує себе з традиційною релігійною орієнтацією. Однак, незважаючи на високий рівень заявленої студентами прихильності до традиційної релігії, для більшості з них притаманна зовнішня релігійність, яка характеризується поверхневим розумінням богословського вчення. Основні релігійні положення та догми залишаються поза увагою таких студентів і не утворюють ту ціннісну систему, якою вони реально прагнуть керуватися у своєму житті. І це викликає занепокоєння, адже існує думка вчених, що ті люди, які слабо зорієнтовані на внутрішні релігійні переживання, будуть незначною мірою проявляти терпимість, милосердя, емпатію та пов'язане з цим безумовне прийняття людей, що є надзвичайно важливими професійними характеристиками майбутнього психолога.

Значна кількість студентів прихильна до нетрадиційної релігійності з інтересом до магичних обрядів і окультизму, до нетрадиційних дисциплін трансперсонального типу. Їхня індивідуальна релігійність є синтезом віри в магичні обряди і окультизм та цікавості до загадкових і таємничих явищ. Часто ці інтереси підігруються ідеями представників певних психологічних напрямків та практичними методами, які вони застосовують до клієнтів. Особистісні характеристик студентів, прихильних до цієї орієнтації, потребують окремого дослідження.

Для третьої орієнтації студентів характерна тенденція до поєднання традиційної релігійності з нетрадиційною. Релігійні уявлен-

ня таких студентів є еkleктичними, оскільки об'єднують світогляди різних релігійних шкіл з вираженою прихильністю до дотримання християнських обрядів, однак такі студенти віддають перевагу позацерковному пошуку контакту з божественним. Вони проявляють інтерес як до духовної практики в різних релігійних культурах, так і до сучасних психологічних методів особистісного зростання.

Отримані результати вимагають додаткових досліджень проблеми індивідуальної релігійності майбутніх психологів та пильної уваги до

цієї проблеми усіх, хто бере участь у підготовці майбутніх фахівців у сфері психології. Подальші перспективи нашого дослідження вбачаємо у дослідженні особливостей взаємозв'язку основних релігійних орієнтацій студентів з їхніми особистісними, індивідуально-психологічними особливостями, а також розробці програми психологічного супроводу майбутніх психологів в період кризи ідентичності спрямованої на усвідомлення та розвиток майбутніми психологами власного духовного потенціалу та прагнення жити у вимірах душі.

Література

- Авилова А. Сконструйуй себе веру. URL: http://www.ng.ru/society/2012-06-06/4_construct.html?id_user (дата звернення: 10.01.2018).
- Богдановская И. М. Анкета религиозных ориентаций. URL: <http://www.psy-research.ru/test/1564031> (дата звернення: 07.02.2018).
- Войновская О. А. Психологические особенности личностной религиозности: автореф. дис. ... канд. психолог. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2007. 27 с.
- Жигайло Н. І. Важливість релігійності як невід'ємної складової духовності у формуванні фахівця європейського рівня. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острого: Острозька академія, 2014. Вип. 27. С. 56–61.
- Колодний А. М. Основи релігієзнавства: курс лекцій. Київ – Дрогобич: Коло, 2006. 168 с.
- Кузьмин В. П., Степашов Н. С. Уровень и характер религиозности студенческой молодежи в городе Курске (социологический анализ). *Innova*. 2016. №1 (2). С. 39–43. doi: dx.doi.org/10.21626/innova/2016.1/10.
- Кутішенко В. П. До проблеми духовного розвитку психотерапевта. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12 Психологічні науки: Збірник наукових праць*. 2012. № 36 (60). С. 271–275.
- Мягков И. Ф., Щербатых Ю. В., Кравцова М. С. Психологический анализ уровня индивидуальной религиозности. *Психологический журнал*. 1996. Т. 17. № 6. С. 119–122.
- Островская Е. А. Религиозная модель общества: социологические аспекты институционализации традиционных религиозных идеологий. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005. 374 с.
- Паращевін М. А. Деякі особливості релігійності населення України. URL: http://risu.rg.ua/ua/index/expert_thought/analytic/28465/ (дата звернення: 11.01.2018).
- Пивоварова Н. Релігійність як суспільний та особистісний феномен: огляд наукових підходів, дослідницькі проблеми. *Стратегія розвитку України: Науковий журнал*. 2007. Вип. 1–2. С. 585–596.
- Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного, Б. Лобовика. Київ: Четверта хвиля, 1996. 389 с.
- Религиоведение: Учебное пособие и Учебный словарь-минимум по религиоведению / под. ред. И. Н. Яблокова. Москва: Гардарика, 2000. 536 с.
- Свідерська Г. М. Релігійність як аспект культури життєвого самовизначення сучасного студентства. *Становлення культури життєвого самовизначення сучасної молоді: психологічна теорія і практика. Монографія / За ред. Г. К. Радчук*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 450–475.
- Титов Р. С. Концепция индивидуальной религиозности Г. Олпорта: понятие религиозных ориентаций. *Культурно-историческая психология*. 2013. № 1. С. 2–12.
- Уоттлс У., Пауэлл Дж. Искусство быть здоровым. Санкт-Петербург: Питер Пресс, 1997. 128 с.
- Яремко О. В. Соціально-психологічні особливості релігійності студентів. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць КПНУ ім. І. Огієнка, Інституту ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2011. Вип. 14. С. 900–910.

- Allport G. W., Ross J. M. Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1967. Vol. 5. № 4. P. 432–443.
- Paul G. The Chronic Dependence of Popular Religiosity upon Dysfunctional Psychosociological Conditions. *Evolutionary Psychology*. 2009. Vol. 7(3). P. 398–441. doi: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/147470490900700305>.

References

- Avilova, A. (2012). *Skonstruiruj sebe veru [Construct your faith]*. Retrieved from http://www.ng.ru/society/2012-06-06/4_construct.html?id_user (rus).
- Bogdanovskaja, I. M. (2010). *Anketa religioznych orientacij [Questionnaire of religious orientations]*. Retrieved from <http://www.psy-research.ru/test/1564031> (rus).
- Vojnovskaja, O. A. (2007). *Psihologicheskie osobennosti lichnostnoj religioznosti [Psychological features of personal religiosity]*. Extended abstract of candidate's thesis 19.00.01 «Zagalna psihologija, istorija psihologii». Odessa, Ukraine (rus).
- Zhyhailo, N. I. (2014). Vazhlyvist relihiinosti yak neviemnoi skladovoi dukhovnosti u formuvanni fakhivtsia yevropeiskoho rivnia [The importance of religiosity as an integral part of spirituality in the formation of a European-level specialist]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Psykhohohiia i pedahohika»*. Ostroh, Ukraine: Ostrozka akademiia, 27, 56–61 (ukr).
- Kolodnyi, A. M. (2006). *Osnovy relihiieznstva: kurs lektsii [Fundamentals of Religious Studies: Course of lectures]*. Kyiv, Drohobych, Ukraine: Kolo (ukr).
- Kuzmin, V. P., Stepashov, N. S. (2016). Uroven i harakter religioznosti studencheskoj molodezhi v gorode Kurske (sociologicheskij analiz) [Level and character of student youth religiosity in the city of Kursk (sociological analysis)]. *Innova*, 1 (2), 39–43. doi: [dx.doi.org 10.21626 / innova /2016.1/10](https://doi.org/10.21626/innova/2016.1/10) (rus).
- Kutishenko, V. P. (2012). Do problemy dukhovnoho rozvytku psykhoterapevta [The problem of the spiritual development of the therapist]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 12 Psykhohohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats*, 36 (60), 271–275 (ukr).
- Mjagkov, I. F., Shherbatyh, Ju. V., Kravcova, M. S. (1996). Psihologicheskij analiz urovnja individual'noj religioznosti [Psychological analysis of the level of individual religiosity]. *Psihologicheskij zhurnal*, Vol. 17, № 6, 119–122 (rus).
- Ostrovskaja, E. A. (2005). *Religioznaja model obshhestva: sociologicheskie aspekty institucionalizacii tradicionnyh religioznych ideologij [Religious model of society: sociological aspects of the institutionalization of traditional religious ideologies]*. Saint Petersburg, Russia: SPbGU (rus).
- Parashchevin, M. A. (2009). *Deiaki osoblyvosti relihiinosti naseleennia Ukrainy [Some peculiarities of religiosity of the Ukrainian population]*. Retrieved from http://risu.g.ua/ua/index/expert_thought/analytic/28465/ (ukr).
- Pyvovarova, N. (2007). Relihiinist yak suspilnyi ta osobystisnyi fenomen: ohliad naukovykh pidkhodiv, doslidnytski problemy [Religion as a social and personal phenomenon: an overview of scientific approaches, research problems]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy: Naukovy zhurnal*, 1–2, 585–596 (ukr).
- Kolodny, A., Lobovyk, B. (Eds.) (1996). *Relihiieznavchyi slovnyk [Religious dictionary]*. Kyiv, Ukraine: Chetverta khvyliia (ukr).
- Jablokov, I. N. (Ed.) (2000). *Religiovedenie: Uchebnoe posobie i Uchebnyj slovar'-minimum po religiovedeniju [Religious Studies: Textbook and Lesson Study on Religious Studies]*. Moscow, Russia: Gardarika (rus).
- Sviderska, H. M. (2016). Relihiinist yak aspekt kultury zhyttievoho samovyznachennia suchasnoho studentstva [Religiosity as an aspect of the culture of life self-determination of contemporary students]. In H. K. Radchuk (Ed.), *Stanovlennia kultury zhyttievoho samovyznachennia suchasnoi molodi: psykhohohichna teoriia i praktyka. Monohrafiia* (pp. 450–475) (ukr).
- Titov, R. S. (2013). Konceptcija individualnoj religioznosti G. Olporta: ponjatie religioznych orientacij [The concept of individual religiosity G. Olport: the concept of religious orientations]. *Kulturno-istoricheskaja psihologija*, 1, 2–12 (rus).

- Uottls, U., Paujell, Dzh. (1997). *Iskusstvo byt zdorovym [The art of being healthy]*. Saint Petersburg, Russia: Piter Press (rus).
- Yaremko, O. V. (2011). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti relihiinosti studentiv [Socio-psychological peculiarities of student religiosity]. *Problemy suchasnoi psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats KPNU im. I. Ohiienka, Instytutu im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 14, 900–910 (ukr).
- Allport, G. W., Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 5, № 4, 432–443 (eng).
- Paul, G. (2009). The Chronic Dependence of Popular Religiosity upon Dysfunctional Psychosociological Conditions. *Evolutionary Psychology*, 7(3), 398–441. doi: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/147470490900700305> (eng).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ РЕЛИГИОЗНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Кутишенко Валентина, кандидат психологических наук, доцент кафедры общей, возрастной и педагогической психологии Института человека, Киевский университет имени Бориса Гринченко, бульвар И. Шамо, 18/2, 02154 Киев, Украина, v.kutishenko@kubg.edu.ua

Ставицкая Светлана, доктор психологических наук, профессор, заведующая кафедрой общей и социальной психологии и психотерапии, факультет психологии, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, ул. Саратовская, 20, 04111 Киев, Украина, s.o.stavitska@npu.edu.ua

В статье раскрыты результаты исследования особенностей индивидуальной религиозности будущих психологов. Представлены особенности религиозной самоидентичности и типы религиозной ориентации будущих психологов, их отношение к требованиям традиционной религии, основам вероучения и религиозной литературе, представление исследуемых о верующем человеке, а также структуру их индивидуальной религиозности. Проанализированы установленные авторами три религиозные ориентации будущих психологов: 1) традиционная религиозная ориентация с доминированием внешней религиозности, 2) нетрадиционная религиозность как синтез веры в магические обряды и оккультизм, определенные мистические философские концепции; 3) сочетание традиционной религиозности с нетрадиционной, эклектичность религиозных представлений.

Ключевые слова: внешняя религиозность; внутренняя религиозность; индивидуальная религиозность; религиозная ориентация; эклектичность религиозных представлений.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INDIVIDUAL RELIGIOSITY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Kutishenko Valentina, PhD (Psychology), Assistant Professor of General, Developmental and Educational Psychology Department, Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Blvd, 02154 Kyiv, Ukraine, v.kutishenko@kubg.edu.ua

Stavytska Svitlana, Doctor of Sciences (Psychology), Professor, Head of the Department of General and Social Psychology and Psychotherapy, Faculty of Psychology, National Pedagogical M. P. Dragomanov University, 20 Saratovskaya Str., 04111 Kyiv, Ukraine, s.o.stavitska@npu.edu.ua

The article reveals the results of the study of the peculiarities of the individual religiosity of future psychologists. Presented are peculiarities of religious self-identity and types of religious orientation of future psychologists, their attitude to the requirements of traditional religion, the foundations of doctrine and religious literature, the views of those who are being studied on a believer, as well as the structure of their individual religiosity. Analyzed, established by the authors, three religious orientations of future psychologists. The first is the traditional religious orientation with the domination of external religiosity, which is characterized by a superficial understanding of theological doctrine. The basic religious provisions and dogma remain out of the attention of such students and do not form the value system that they really want to be guided in their lives. A significant number of students are committed to non-traditional religiosity with an interest in magic rituals and occultism, to non-traditional transpersonal subjects. Their individual religiosity is a synthesis of faith in magic rituals and occultism and curiosity about mysterious phenomena, as well as certain philosophical concepts. For the third orientation of students, the tendency to combine traditional religiosity with non-traditional, religious beliefs of such students is eclectic, since they combine the views of various religious schools with a strong commitment to adherence to Christian traditions, but such students prefer the extra-church search for contact with the divine. This state of affairs causes concern to the authors, because the success of the future psychologist will necessarily affect his outlook settings, spiritual values and beliefs. The results require additional research into the problem of individual religiosity of future psychologists and close attention to this problem by all those involved in the training of future specialists in the field of psychology.

Key words: *eclecticism of religious representations; external religiosity; individual religiosity; internal religiosity; religious orientation.*

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018

Прийнято до друку 27.09.2018